

המערכה הרוסית באוקראינה מודל סובייטי להתערבות צבאית

כישלון התמרון הרוסי בפתיחת המלחמה נבע לא רק מיכולת לחימה נמוכה ומתכנון שלומיאלי, אלא גם בשל היותו מודל התערבות צבאית שאינו חלק ממערכה צבאית. היעדר מודיעין אסטרטגי, או לחילופין התעלמות הקברניטים הרוסים מחוסר היכולת לבצע השתלטות צבאית מהסוג שרוסיה ביצעה בעברה הסובייטי, העצימו גם הם את הכישלון

מפגינים נושאים את דגל צ'כוסלובקיה ליד טנק סובייטי בוער ברחובות פראג, אוגוסט 1968. הכוחות המשוריינים והממוכנים נעו במהירות על גבי צירים סלולים לעבר יעדיהם - דבר שהביא למחסור חמור בהספקה למשך ימים מספר. צילום: ויקימדיה

(למשל תפיסת צמתים במרכזם במקום שליטה מבצעית עליהם).¹ ההצבעה על כשלים אלה נובעת מניתוח מהלך הפתיחה הרוסי כמהלך פתיחה למערכה צבאית, כפי שמוכר במחקר הקונפליקטים הצבאיים בעיקר במערב. עם זאת יש לזכור כי ההתנהלות הרוסית, הן הצבאית והן הדיפלומטית, הצליחה לבלבל דורות של חוקרים שניסו לנתח תחת הנחות יסוד שלא היו מתאימות להנחות היסוד התרבותיות, החברתיות והגאואסטרטגיות של מקבלי ההחלטות הרוסים. במאמר זה אבחן את הנחת היסוד ולפיה הצבא הרוסי יצא למערכה צבאית באוקראינה, ובשל כך תכנן וביצע את מהלך הפתיחה. אאתגר הנחת יסוד זו ואניח הנחת יסוד חליפית, ולפיה הצבא הרוסי יצא למהלך צבאייחודי לתרבותו המדינית צבאית, במודל של התערבות צבאית שהוא תורשה של האסטרטגיה הסובייטית. אסטרטגיה זו, שנקראה דוקטרינת ברז'נייב על שם מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית בשנים 1966-1982, גרסה שזכותה של ברית המועצות להתערב צבאית בכל

מחקר השלבים הראשונים של המלחמה בין רוסיה לאוקראינה שהחלה ב־24 בפברואר 2022 עדיין בחיתוליו, והמחקרים הנוכחיים לוקים בהיעדר מובן של פרספקטיבה כמו גם ממחסור במקורות מידע מהימנים בנוגע למטרות המלחמה ומהלכיה. חשוב לקיים מחקר ראשוני זה כדי להפיק לקחים ראשוניים, ולנסות להבין את המציאות הצבאית והגאואסטרטגית, אך עם זאת היעדר הפרספקטיבה ומקורות מהימנים מחייב אותנו לבחון היטב את הנחות היסוד אשר לפיהן אנו בוחנים את מהלכי המערכה, כדי להימנע מטעויות ניתוח בסיסיות.

המחקרים הראשוניים של מהלך הפתיחה הרוסי, ובדגש על עצירת התמרון, מצביעים על כשלים חמורים עד כדי שלומיאליות בתכנון הפלישה ובהפעלת הכוח. כשלים אלה כוללים בין היתר תנועה מבצעית על צירים סלולים, התקדמות כוחות לוחמים לטווחים של מאות ק"מ ללא דרגים לוגיסטיים ויחידות סיוע אש, ופריסה לא מבצעית בשטחים מאוימים

סא"ל (מיל) ד"ר רוני נאון, חוקר בחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת אריאל

המדינה עם ברית ורשה והארגון לתיאום כלכלי בין מדינות הגוש הקומוניסטי (COMCON); הסתייגות מהמשך הסיוע למדינות מתפתחות פרו־סובייטיות; גישה אובייקטיבית לסכסוך הישראלי-ערבי; ובעיקר שיפור ביחסים בין פראג ובין מערב גרמניה.

התנהלות זו הדאיגה את הסובייטים משתי סיבות: הראשונה, סימנים של תמיכה בקרב אינטלקטואלים בברית המועצות ברפורמות של דובצ'ק ובאידיאולוגיה שמאחוריהן, שהייתה עשויה לערער את שלטון המפלגה הקומוניסטית. השנייה, אפשרות של מעבר של צ'כוסלובקיה למעמד של נייטרליות בין הגושים או אף למעבר לגוש המערבי, דבר שהיה אף עשוי לזלוג למדינות אחרות בגוש הקומוניסטי ולערער את השליטה הסובייטית בו.³ ההבנה הזו יצרה את דוקטרינת ברז'נייב, והביאה להחלטה לפלוש לצ'כוסלובקיה בראש קואליציה של מדינות ברית ורשה כדי להחליף את השלטון באחר שיתאים לאינטרסים הסובייטים.

למרות העובדה שצבא העם הצ'כוסלובקי היה אחד המתקדמים ביותר בגוש המזרחי, הוא לא הצליח להתנגד ביעילות לפלישה בשל היעדר שרשרת פיקוד עצמאית ובשל חשש של הממשלה כי הוא עשוי לערוק לכוחות הפולשים

ב־20 באוגוסט 1968 פלשו לצ'כוסלובקיה כוחות מארבע מדינות ברית ורשה - ברית המועצות, בולגריה, פולין והונגריה - בסד"כ של 250 אלף חיילים ו־2,000 טנקים. אף על פי שברז'נייב ניסה להציג קואליציה המורכבת מכמה מדינות, הפיקוד העליון הסובייטי הוא ששלט ישירות בכוחות הפולשים ואף שלח פי חמישה חיילים לשטח. הפלישה החלה בשני מאמצים מקבילים: פלישה רחבת היקף של כוחות קרקעיים לעבר הבירה פראג ולעבר מרכזי אוכלוסייה נוספים ומרכזי תקשורת, והנחתת כוח משימה של הספצנאז לכיבוש נמל התעופה הבינלאומי רוזינה הסמוך לפראג. ההשתלטות על השדה החלה בטיסה אזרחית לכאורה ממוסקווי שנסאה יותר מ־100 לוחמים בבגדים אזרחיים, וביקשה לנחות נחיתת חירום בשדה התעופה עקב כשל במנוע. עם נחיתתם הם אבטחו במהירות את שדה התעופה, ואפשרו לכוח העיקרי לנחות במטוסי תובלה אנטונוב An-12. כוחות הספצנאז היו מצוידים בארטילריה ובטנקים קלים, ולאחר ההשתלטות נעו במהירות לעבר הבירה - שם כיתרו את המפקדה שבה שהה דובצ'ק עם חברי הוועד המרכזי, ניתקו את קווי התקשורת ולבסוף הסתערו על הבניין ואסרו אותו. הפלישה הקרקעית נערכה בתנועה של טורי טנקים וכוחות ממונעים על גבי הצירים המרכזיים, כאשר הכוחות כמעט לא נתקלים בהתנגדות. למרות העובדה שצבא העם הצ'כוסלובקי היה אחד המתקדמים ביותר בגוש המזרחי, הוא לא הצליח להתנגד ביעילות לפלישה בשל היעדר שרשרת פיקוד עצמאית ובשל חשש של הממשלה כי הוא עשוי לערוק לכוחות הפולשים. כמו כן, הסובייטים ערכו כמה פעולות הונאה כדי להוריד את

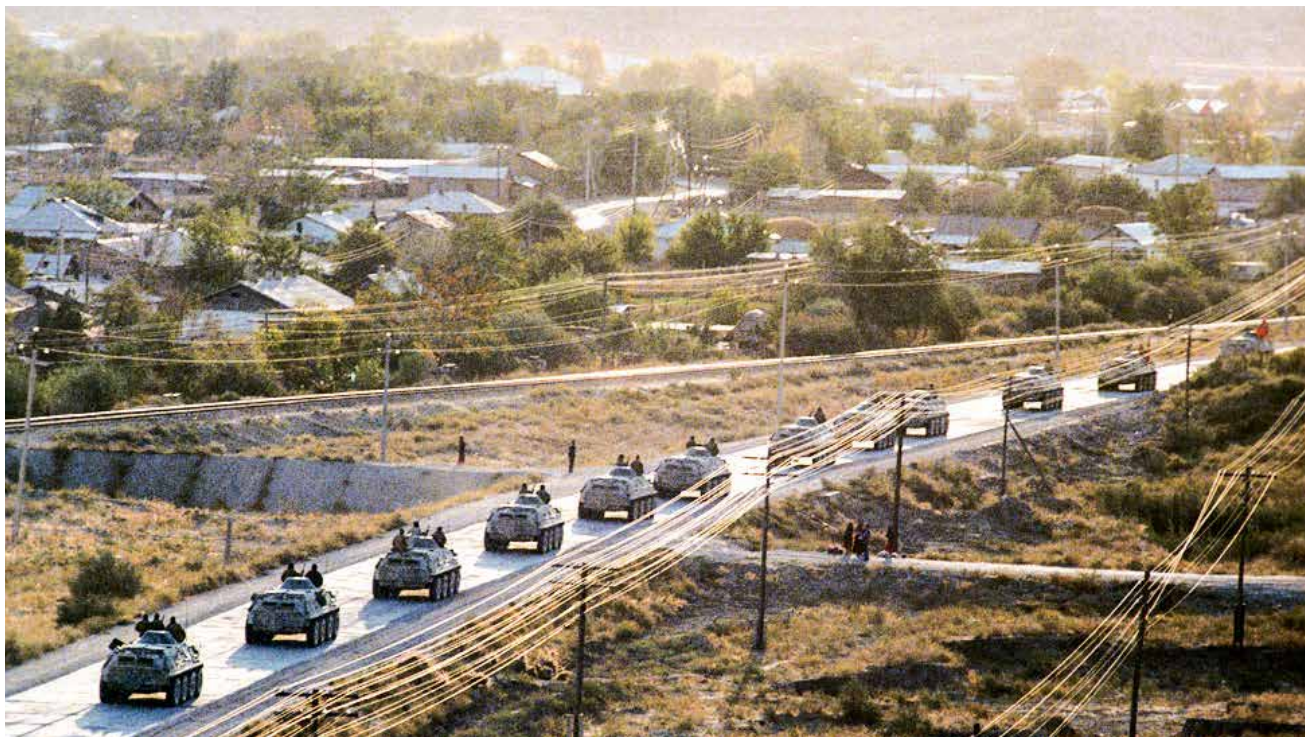
מדינה בגוש הקומוניסטי כדי למנוע את יציאתה מן הגוש.² דוקטרינה זו, שהוצגה במסמך רשמי ב"פרבדה" בספטמבר 1968 תחת הכותרת "ריבונותן וחובותיהן הבינלאומיות של מדינות סוציאליסטיות", עמדה בתוקפה עד לסוף שנות ה־80 של המאה ה־20, עת סירב מיכאיל גורבצ'וב לפלוש לפולין בעקבות הפסדה של המפלגה הקומוניסטית המקומית למפלגת "סולידריות" בבחירות 1989.

בהתאם לדוקטרינת ברז'נייב פיתח הצבא האדום מודל של התערבות צבאית סובייטית להחלפת שלטון. המודל יושם פעמיים: בצ'כוסלובקיה ב־1968 ובאפגניסטאן ב־1979. יש לציין שהמודל שונה מהותית ממערכה צבאית, משום שהוא מניח מראש התנגדות נמוכה עד לא קיימת של כוחות צבאיים מקומיים למהלך ההשתלטות, הן משום "חוקיותה" של הפעולה הצבאית לפי דוקטרינת ברז'נייב (שאישרו חברות הגוש הקומוניסטי), הן משום שמדובר בשלטון שנמצא במצב מעורער ותחת לגיטימציה פנימית נמוכה והן משום שהימצאותה של המדינה הנתקפת תחת הגוש הקומוניסטי אינו מאפשר לה לקבל סיוע צבאי מבחוץ (מחברות הגוש או ממדינות מערביות). שוני זה גורר הבדלים מהותיים בין המודלים בתכנון המהלכים הצבאיים ובהפעלת הכוחות, בדגש על הצורך בהשתלטות מהירה על מרכזי השלטון (בנייני ממשל, תחנות שידור, שדות תעופה בין־לאומיים וכדומה).

במאמר זה אבחן את שני המקרים שדוקטרינת ברז'נייב יושמה בהם, כדי לאפיין את מודל ההתערבות הצבאית הסובייטית, ולבחון את התאמתו למהלך הפתיחה הרוסי באוקראינה. בחינת התאמת המודל למהלך הפתיחה באוקראינה תאפשר לקבוע האם הצבא הרוסי ניגש לתכנון ולביצוע מהלך הפתיחה כמהלך פתיחה למערכה צבאית, או כמודל התערבות.

דיכוי האביב של פראג 1968

ב־20 באוגוסט 1968 החלה ההתערבות הצבאית הסובייטית בצ'כוסלובקיה, כאשר כוחות מברית המועצות בשיתוף מדינות נוספות מברית ורשה פלשו למדינה והחליפו את ההנהגה המקומית. התערבות זו נערכה בעקבות רפורמות שביצע השלטון המקומי בראשות אלכסנדר דובצ'ק שנבחר לתפקיד המזכיר הראשון של המפלגה הקומוניסטית המקומית ב־5 בינואר 1968, וזכו לכינוי "האביב של פראג". תקופת שלטונו של דובצ'ק הייתה תקופה של ליברליזציה פוליטית בצ'כוסלובקיה שכללה ניסיון להנהיג רפורמות שלא עלו בקנה אחד עם הנחיות מוסקווי. בהן: ביזור חלקי של הכלכלה; הקלת ההגבלות על התקשורת, הדיבור והיציאה לחו"ל; הענקת ערבויות משפטיות לחירויות האזרח; וסובלנות מסוימת להתאגדות פוליטיות. מה שהטריד יותר את השלטון הסובייטי בראשות ברז'נייב היו סימנים לשינוי במדיניות החוץ של השלטון הצ'כוסלובקי, שכללו את החלשת הקשרים של

טור ממוכן סובייטי בדרכו לקאבול, דצמבר 1979. כוחות הפלישה הסובייטים לא נתקלו בהתנגדות משמעותית מהצבא האפגני. צילום: ויקיפדיה

ושדות התעופה. בהמשך, כאשר הגדילה הממשלה האפגנית את בקשותיה למשלוח שתי דיוויזיות ממוכנות ודיוויזיה מוטסת, סירבו הסובייטים לבקשות והחלו לתכנן התערבות צבאית. ההחלטה התקבלה בשל חששם של הסובייטים כי אמין לא יוכל לקיים את שלטון המפלגה המרקסיסטית במדינה, וכי אם ימצא עצמו עם הגב אל הקיר יפנה לתמיכה של המערב או של סין. אמין אכן סירב להגיע לפגישות במוסקווה, וקיים דיונים עם ארצות הברית על סיוע כלכלי - דבר שהגביר את חשדות הסובייטים.⁵

תוכנית הפלישה התבססה על החדרת שתי דיוויזיות ממוכנות בשני צירים יבשתיים, ודיוויזיה מוטסת דרך שדה התעופה של קאבול. זאת במטרה לתפוס את מרכזי האוכלוסייה והשלטון העיקריים, ולתמוך בהפיכה צבאית של סיעתו של קרמאל. גם במקרה זה לא ציפו הסובייטים להתנגדות מהצבא האפגני (שכשירותו הייתה נמוכה בכל מקרה), אך ערכו פעולות הונאה כדי להקטין עוד יותר את כשירותו להתגונן אם יבחר. במסגרת זו נטרלו היועצים הסובייטים שהוצבו בצבא אפגניסטאן שתי דיוויזיות משורינות, לאחר ששכנעו את המפקדים המקומיים להשבית את הטנקים לצורכי תחזוקה ולהעביר את התחמושת לאחסנה.

ב-25 בדצמבר חצתה דיוויזיה ממוכנת 108 את נהר האמור-דריה, וב-27 בדצמבר נערכה בקו בגלאן-קונדו-דשי. אז קיבלה הוראה לנוע דרומה לקאבול, והגיעה לשם בערב 28 בדצמבר. במקביל נחתה הדיוויזיה המוטסת ה-103 בשדה התעופה של קאבול, וחטיבה מוטסת נוספת נחתה בשדה התעופה של בגראם ונעו לעבר הבירה. עד 27 בערב השתלטו כוחות הדיוויזיה, כשהם לבושים במדים של צבא אפגניסטאן,

כשירות הצבא הצ'כוסלובקי, בין היתר באמצעות העברת תחמושת ודלק ממחסני הצבא הצ'כוסלובקי למזרח גרמניה כביכול לצורכי תרגיל צבאי. עם זאת, הכוחות הקרקעיים הפולשים סבלו מכשלים לוגיסטיים שנבעו מהשארית הדרגים הלוגיסטיים מאחור, בעוד הכוחות המשוריינים והממוכנים נעו במהירות על גבי צירים סלולים לעבר יעדיהם - דבר שהביא למחסור חמור בהספקה למשך ימים מספר.⁴

מאפיין מעניין נוסף היה אופן הטיפול הלא אופייני באוכלוסייה המקומית, שחלקה התנגד לפלישה. סך הכול נהרגו 72 צ'כוסלובקים (חיילים ואזרחים). על כן ניתן להסיק שהכוחות הפולשים לא פעלו על-פי אופן הפעולה הרגיל של הצבא הסובייטי, שכלל שימוש מסיבי באש והתייחסות קשוחה כלפי אוכלוסייה כבושה.

הפלישה לאפגניסטאן 1979

ב-25 בדצמבר 1979 החלה ההתערבות הצבאית הסובייטית באפגניסטאן, כאשר כוחות ארמיה 40 פלשו למדינה וכעבור יומיים השתלטו על קאבול והפילו את שלטונו של האפיזוללה אמין. התערבות זו נערכה בעקבות חוסר היכולת של האחרון להשתלט על המצב הצבאי והפוליטי במדינה. המצב הידרדר במהירות למלחמת אזרחים הן מול המורדים האסלאמיים, והן מול פלגים יריבים במפלגה המרקסיסטית - נאמני טארקי (ראש הממשלה הקודם שנהרג בהתקפה של מג'הדין) מסיעת ה"חאלק", וכן סיעת ה"פרצ'אם" בראשות בבראק קרמאל. טארקי, ובהמשך אמין, ביקשו סיוע צבאי מהסובייטים כבר באביב 1979, ואלה אכן נענו בתחילה לבקשות ושלחו יחידות מוטסות, משורינות וממוכנות לאבטחת משרדי הממשלה

על נקודות המפתח בקאבול: מתקנים צבאיים, תחנות שידור ובנייני הממשל. צוות ספצנאז הסתער על ארמון טאג'בג, שם הייתה ממוקמת מפקדתו של אמין, והדיח אותו מהשלטון (בהמשך נרצח אמין בידי כוחותיו של בבראק, שעלה לשלטון בעזרת הסובייטים). בליל 28/27 בדצמבר החל המאמץ המערבי של הפלישה, כאשר דיוויזיה ממוכנת 5 חצתה את הגבול באזור קושקה ועד סוף היום התקדמה עד לקנדהאר. המרחקים העצומים שגמעו הכוחות הסובייטים תוך ימים בודדים מעידים על היעדר התנגדות במהלך פריסתם.⁶

מאפייני מודל ההתערבות הצבאית הסובייטית

ניתוח שני המקרים מאפשר לאפיין את המודל הצבאי שהותאם לדוקטרינה, באמצעות זיהוי מאפיינים דומים בשני המקרים שבוצעו במאפייני קרקע ובמאפיינים פוליטיים שונים למדי, אך תחת אותן מטרות מדיניות.

הסיבות לפלישה. בשני המקרים נערכה הפלישה בשל הערכה של הדרג המדיני הסובייטי כי מדובר בשלטון שאיננו מהימן עבור האינטרסים של ברית המועצות. במקרה הצ'כוסלובקי בשל "סטייה ימנית", במקרה האפגני בשל שילוב של "סטייה שמאלית" וחוסר יכולת לשמר את השליטה של המפלגה המרקסיסטית, במדינה ששימורה תחת השפעה סובייטית הייתה קריטית מבחינת מוסקווה. שני המנהיגים המקומיים, דובצ'ק ואמין, סירבו לקבל תנאים סובייטיים, וחיפשו נתיב שלא היה מקובל על מוסקווה עד כדי חשש אמיתי ממגמות של השלטון המקומי לעבור אל מחוץ לתחום ההשפעה הסובייטי (במקרה הצ'כוסלובקי למעמד נייטרלי או לגוש המערבי, במקרה האפגני להשפעה מערבית או סינית).

שילוב עם כוחות מקומיים. בשני המקרים הייתה קריאה ל"כוחות בריאים" לתפוס את השלטון, כאשר ההשתלטות הסובייטית הייתה אמורה להיראות רק כסיוע לאותם כוחות לבצע הפיכה מקומית. במקרה האפגני היה מדובר בסיעתו של בבראק; במקרה הצ'כוסלובקי היו אלה חברים שמרנים מתוך הוועד הפועל של המפלגה המקומית, שכשלו, אך בלחץ הסובייטים הוחלף לבסוף דובצ'ק בגוסטאב הוסאק שהתחייב לבטל את הרפורמות הליברליות.

השתלטות באמצעות איגוף אנכי מוטס. בשני המקרים השתלטו כוחות מוטסים על שדה תעופה קרוב לבירה, ולאחר מכן כוחות מיוחדים נעו במהירות במטרה להשתלט על נקודות מפתח צבאיות ושלטוניות, כאשר חלקם נעים בבגדים אזרחיים או במדים של הצבא המקומי. לאחר מכן הסתערו על המפקדה שהמנהיג המקומי שהה בה, והדיחו אותו מן השלטון. במקרה הצ'כוסלובקי מאסרו וחטיפתו למוסקווה; במקרה האפגני הפקרתו להפיכה נגדית.

המהלך הקרקעי. בשני המקרים תוכנן המהלך הקרקעי לנוע על כבישים ראשיים, מתוך הערכה כי הכוחות לא יצטרכו להילחם מול התנגדות מקומית משמעותית. הערכה זו התחזקה באמצעות מהלכי הונאה שהורידו את כשירות הצבא המקומי. במקרה הצ'כוסלובקי העברת תחמושת ודלק ממחסני הצבא המקומי למזרח גרמניה כביכול לצורך תרגיל; במקרה האפגני השבתת כוחות משוריינים כביכול לצורך טיפולי אחזקה. הערכה זו (שבשני המקרים הוכחה כנכונה) הביאה להתקדמות מהירה עד לבירה, ולהשגת היעד האסטרטגי של הפלת השלטון.

חריגות מתו"ל. בשני המקרים התגלו חריגות מהתו"ל שהצבא האדום נבנה לפיו, ובאו לידי ביטוי הן בארגון הכוח ללחימה והן בהפעלת האש והקטלניות. בארגון הכוח ללחימה הושארו הן יחידות הסיוע הלוגיסטי והן יחידות הסיוע באש מאחור, וחברו לעיקר הכוח לאחר כיבוש הבירה כדי לאפשר לכוחות המתמרנים התקדמות מהירה ליעד המערכתי. יש לציין כי במקרה הצ'כוסלובקי הדבר אכן הביא לבעיות הספקה קשות אצל הכוחות שהגיעו לפראג (שהועצמו עקב חוסר מוכנות האוכלוסייה המקומית לשתף פעולה עם הכוחות הפולשים), ובמקרה האפגני לא מצאתי עדויות כתובות לבעיות כאלה, אם כי קצב ההתקדמות המסחרר של הכוחות הקרקעיים מעיד שיחידות הסיוע הלוגיסטי לא נעו בצמוד לכוחות.

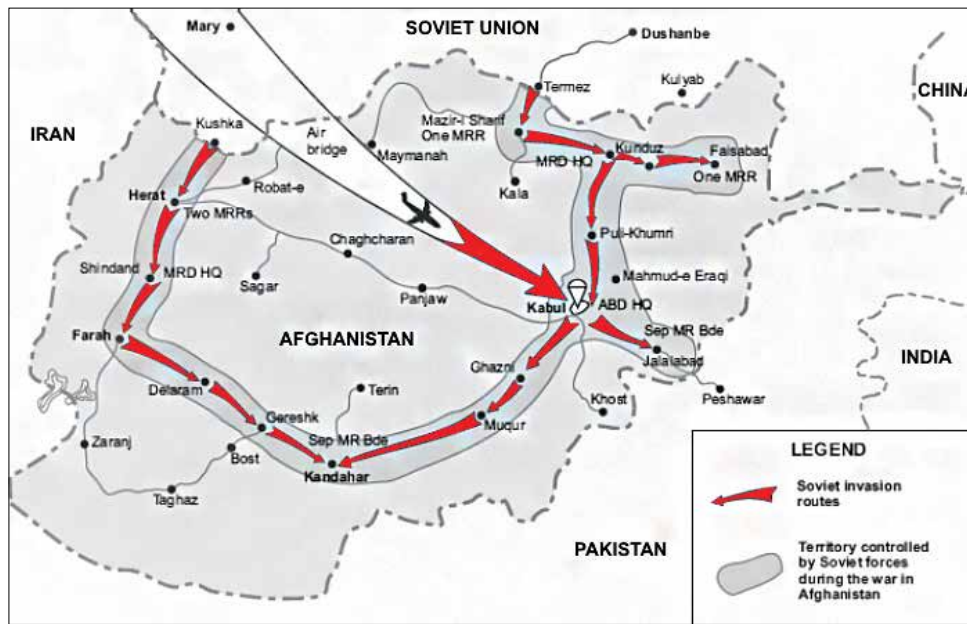
בניגוד לשני המקרים של דוקטרינת ברז'נייב, בהם השתמשה מוסקווה בגורמי אופוזיציה מתוך השלטון המקומי, במקרה האוקראיני לא הייתה לרוסים שליטה באופוזיציה לשלטון, אלא במחוזות פרו־רוסיים במזרח המדינה שהיו מנותקים ממוקדי השלטון

מבחינת הפעלת האש, בשני המקרים לא מצאתי עדויות לתקיפות מהותיות באש ארטילרית, וככלל לא בוצעו תקיפות על יעדים אזרחיים. זאת בניגוד לאופן הפעולה של הצבא האדום במתקפה לכיבוש מזרח אירופה במלחמת העולם השנייה. במקרה הצ'כוסלובקי, בניגוד למקרה האפגני, הייתה התנגדות אזרחית פעילה למהלך הפלישה, וחרף זאת מספר האבדות בצד הצ'כוסלובקי היה נמוך יחסית. תופעה זו ניתן לייחס לאופי פעולת התערבות לעומת פעילות מלחמתית. בראשונה יש חשיבות רבה למתן מראית עין של כוח לשמירת יציבות שפועל באופן מוגבל בזמן ובאמצעים, לעומת פעולה מלחמתית שבה אין צורך במראית עין.

התאמת המקרה האוקראיני למודל ההתערבות הצבאית הסובייטית

האם מהלך הפתיחה של הצבא הרוסי באוקראינה ב־2022 תואם למאפייני מודל ההתערבות הצבאית הסובייטית? אסייג מראש כי ניתוח מהלכי הצבא האדום מול מהלכי הצבא הרוסי הפוסט־סובייטי מעורר קשיים מסוימים עקב השוני באיכות ובגודל בין שני הצבאות, ובין ההשפעה המדינית והאידיאולוגית של ברית המועצות על סביבתה ובין זו של רוסיה. אולם יש קווי דמיון חזקים הנובעים מזהות בתרבות, באתוסים ובתפיסה הפוליטית שבין שתי המערכות.

הסיבות לפלישה. במודל ההתערבות הסובייטית התבצעה הפלישה כדי להחליף שלטון שאיננו מהימן עבור האינטרסים של ברית המועצות במדינה ששימורה תחת השפעה סובייטית הייתה קריטית מבחינת מוסקווה. באופן פרטני, סירוב לקבל תנאים סובייטיים וחשש ממעבר אל מחוץ לתחום השפעתם. במקרה האוקראיני ראו הרוסים אותה כמדינה שחייבת להישאר תחת השפעתם, ובדגש על חוסר מוחלט של סובלנות כלפי ניסיונות אוקראינה להתקרב לאיחוד האירופי ולהצטרף

לברית נאט"ו. במרס 2014, לאחר הדחתו של הנשיא הפרו-רוסי ויקטור ינוקוביץ' על רקע המחאות נגד סירובו לחתום על הסכם התנגדות עם האיחוד האירופי, ולאחר עליית גורמים פרו-מערביים לשלטון, החלו הרוסים לדאוג. לאחר סיפוח חצי האי קרים ב-2015 החלה אוקראינה לקבל סיוע ניכר מארצות-הברית ומהאיחוד האירופי, דבר שהגביר את חששותיה של מוסקווה.

אמנם הפלישה הרוסית הביאה דווקא להאצת תהליך הקבלה של אוקראינה לאיחוד האירופי, אולם אני סבור כי מוסקווה ראתה את המצב באוקראינה תחת שלטון זלנסקי ככזה שעלול להפר באופן מסוכן את האינטרסים

מפת הפלישה לאפגניסטאן. המרחקים העצומים שגמעו הכוחות הסובייטיים תוך ימים בודדים מעידים על היעדר התנגדות במהלך פריסתם. מקור: ויקיפדיה

החיוניים שלה, וכיוונה את פעילותה להחלפת השלטון המקומי בשלטון שלא יסכן את האינטרסים האלה.

שילוב עם כוחות מקומיים. בניגוד לשני המקרים של דוקטרינת ברז'נייב, בהם השתמשה מוסקווה בגורמי אופוזיציה מתוך השלטון המקומי, במקרה האוקראיני לא הייתה לרוסים שליטה באופוזיציה לשלטון, אלא במחוזות פררו-רוסיים במזרח המדינה שהיו מנותקים ממוקדי השלטון. על כן נעשה שימוש בכוחות מקומיים רק במאמצים הדרומי והמזרחי שבוצעו דרך המחוזות הפרו-רוסיים, ואכן בעיקר בגזרה הדרומית הייתה ההתקדמות המהירה והמוצלחת ביותר של הרוסים. נוסף על כך, הסיוע ל"כוחות בריאים" השתנה קלות ל"עצירת רצח העם" במחוזות הפרו-רוסיים, אמירה שבדומה לאירועי דוקטרינת ברז'נייב נדרשה עבור מוסקווה לצורך העמדת מראית עין של התערבות שהתבקשה מכוחות מקומיים.

השתלטות באמצעות איגוף אנכי מוטס. בדומה לאירועי דוקטרינת ברז'נייב שבהם השתלטו כוחות מוטסים על שדה תעופה קרוב לבירה לצורך תנועה מהירה לעבר מוקדי השלטון, גם במקרה האוקראיני תקפו ביום הראשון למערכה כוחות ספצנאז את שדה התעופה הצבאי בגוסטומל הסמוך לבירה קייב. זאת במטרה להשתלט על שדה התעופה לצורך הנחתת כוחות מוטסים גדולים על צידם (ארטילריה וטנקים קלים) במטוסי תובלה.⁷ כמו כן, חלק מכוחות הספצנאז היה אמור להסתגל לבירה במטרה של חיילים אוקראינים, ולהשתלט על נקודות מפתח. במקרה זה, בניגוד לאירועי דוקטרינת ברז'נייב, קידמה את פני הכוחות הנוחתים לחימה עזה של לוחמי יחידת המשמר הרביעית האוקראינית, סיוע אווירי של חיל האוויר האוקראיני וכוחות נוספים שהדפו את כוחות הספצנאז ומנעו בימים הראשונים את תפיסת שדה התעופה על ידי הרוסים.

המהלך הקרקעי. כמו באירועי דוקטרינת ברז'נייב, המהלך הקרקעי תוכנן לנוע על כבישים ראשיים מתוך הערכה כי הכוחות לא יצטרכו להילחם מול התנגדות מקומית משמעותית. הערכה זו התחזקה לאחר הפלישה לקרים ב-2014, אז הצבא האוקראיני לא היה גורם לחימה משמעותית וחלקו אף ערק לצד הרוסי.

חריגות מת"ל. גם במקרה האוקראיני באו לידי ביטוי חריגות מת"ל הלחימה הרוסי, הן בארגון הכוח לחימה והן בהפעלת האש והקטלניות. בארגון הכוח לחימה גם כאן הושארו הן יחידות הסיוע הלוגיסטי והן יחידות הסיוע באש מאחור, ותוכננו לחבור לכוחות המתמרנים לאחר השגת יעדיהם המערכתיים. מבחינת הפעלת האש, הצבא הרוסי הפעיל אש בצורה יחסית נקודתית במהלך הפתיחה, זאת בניגוד לת"ל הפעלת האש הרוסי המחייב הפעלה מסיבית של כוח אש ממגוון כלים כדי לשחוק את האויב ולאפשר לכוח המתמרן להבקיע את מערכי ההגנה. גם במקרה זה נראה שאופן הפעלת האש נבע מרצון להימנע מהרס תשתיות אזרחיות, ומפגיעה באוכלוסייה אזרחית. אופן פעולה זה השתנה לאחר כעשרה ימים מפתחות המערכה, אז חזרו הרוסים להפעלת אש מסיבית כחלק ממאמץ התמרון.

אי התאמת המודל להתערבויות רוסיות קודמות הפלישה לאוקראינה איננה ההתערבות הצבאית הראשונה של רוסיה בתקופה הפוסט-סובייטית, ובכל זאת זו הראשונה המתאימה למודל ההתערבות הצבאית הסובייטי על-פי דוקטרינת ברז'נייב. התערבויות צבאיות קודמות היו בצ'צ'ניה (בשתי התערבויות נפרדות ב-1994-1996 וב-1999-2002), בגאורגיה, בסוריה ובקרים, ויש לשאול את השאלה מדוע בכל המקרים הקודמים האלה לא בחרה ההנהגה הצבאית הרוסית להשתמש במודל זה?

בשלב ראשון אפשר לנפות את המקרים שבאופן ברור אינם מתאימים למודל. ההשתלטות על חצי האי קרים ב-2014 הייתה התערבות לצורך סיפוח חלק מאוקראינה, ללא שאיפה להחלפת שלטון. ההתערבות הצבאית בסוריה החל ב-2015

משמעותית. הערכה זו התחזקה לאחר הפלישה לקרים ב-2014, אז הצבא האוקראיני לא היה גורם לחימה משמעותית וחלקו אף ערק לצד הרוסי.

חריגות מת"ל. גם במקרה האוקראיני באו לידי ביטוי חריגות מת"ל הלחימה הרוסי, הן בארגון הכוח לחימה והן בהפעלת האש והקטלניות. בארגון הכוח לחימה גם כאן הושארו הן יחידות הסיוע הלוגיסטי והן יחידות הסיוע באש מאחור, ותוכננו לחבור לכוחות המתמרנים לאחר השגת יעדיהם המערכתיים. מבחינת הפעלת האש, הצבא הרוסי הפעיל אש בצורה יחסית נקודתית במהלך הפתיחה, זאת בניגוד לת"ל הפעלת האש הרוסי המחייב הפעלה מסיבית של כוח אש ממגוון כלים כדי לשחוק את האויב ולאפשר לכוח המתמרן להבקיע את מערכי ההגנה. גם במקרה זה נראה שאופן הפעלת האש נבע מרצון להימנע מהרס תשתיות אזרחיות, ומפגיעה באוכלוסייה אזרחית. אופן פעולה זה השתנה לאחר כעשרה ימים מפתחות המערכה, אז חזרו הרוסים להפעלת אש מסיבית כחלק ממאמץ התמרון.

אי התאמת המודל להתערבויות רוסיות קודמות הפלישה לאוקראינה איננה ההתערבות הצבאית הראשונה של רוסיה בתקופה הפוסט-סובייטית, ובכל זאת זו הראשונה המתאימה למודל ההתערבות הצבאית הסובייטי על-פי דוקטרינת ברז'נייב. התערבויות צבאיות קודמות היו בצ'צ'ניה (בשתי התערבויות נפרדות ב-1994-1996 וב-1999-2002), בגאורגיה, בסוריה ובקרים, ויש לשאול את השאלה מדוע בכל המקרים הקודמים האלה לא בחרה ההנהגה הצבאית הרוסית להשתמש במודל זה?

בשלב ראשון אפשר לנפות את המקרים שבאופן ברור אינם מתאימים למודל. ההשתלטות על חצי האי קרים ב-2014 הייתה התערבות לצורך סיפוח חלק מאוקראינה, ללא שאיפה להחלפת שלטון. ההתערבות הצבאית בסוריה החל ב-2015

הייתה לטובת השלטון המקומי הידודות לרוסיה כדי למנוע את נפילתו. את ההתערבות בגאורגיה ב-2008 לא פתח הצבא הרוסי כי אם בתגובה לפלישה גאורגית לדרום אוסטיה. גם התערבות זו לא כוונה להחלפת שלטון, אלא לסייע לבעלי בריתה הדרום אוסטים והאבחזים. לראיה, על אף שהצבא הרוסי פלש לחלקים של גאורגיה לאחר שצבא גאורגיה נהדף מכיבושיו הראשוניים בדרום אוסטיה, ועל אף שהחזיק בערים שכבש, לא המשיך את המבצע לעבר החלפת השלטון בטביליסי, אף על פי שמדובר במשטר פרו-מערבי.

הצבא הרוסי לא יצא למערכה צבאית סטנדרטית שעבורה בנה את כוחו, אלא להתערבות צבאית מסוג ההתערבויות הצבאיות שבוצעו בתקופה הסובייטית כחלק מיישום דוקטרינת ברז'נייב, שהיא בעלת מאפיינים שונים משמעותית ועל כן דורשים תכנון והפעלת כוח שונים

המקרה של ההתערבויות בצ'צ'ניה מעניין יותר, משום שבשני שלביו היה מדובר ברצון של מוסקוה בתחילה להימנע מייציאת מחוז צ'צ'ניה משליטה רוסית, ולאחר מכן בהחזרתה של השליטה הרוסית. בשני השלבים הם אף השתמשו בכוחות מקומיים. במלחמת צ'צ'ניה הראשונה (1994-1996) הורה נשיא רוסיה בוריס ילצין לצבא להתערב בצ'צ'ניה, כדי להפסיק את מלחמת האזרחים בין משטרו של ג'וחר דודייב לכוחות יריבים (חלקם פרו-רוסים) ו"על מנת להשיב את הסדר החוקתי על כנו".⁸ מקרה זה בהחלט יכול היה להתאים למודל התערבות סובייטי לפי דוקטרינת ברז'נייב, אולם העובדה שהפדרציה הרוסית הייתה בשלבי הקמתה והמסד הצבאי טרם יצא מהתווה ובוהו שאפיין את התפרקות הצבא האדום, לא אפשרה לדעת תכנון וביצוע של התערבות מקצועית ומהירה לפי המודל.

מלחמת צ'צ'ניה השנייה (1999-2002) התחילה למעשה כפעולת עונשין ונטרול איום הטרור מפני מיליציות שפעלו מתוך השטח הצ'צ'ני, אך הייתה בעלת מטרה ברורה להחלפת שלטונו של אסלאן מסחאדוב (דבר שבוצע בהמשך). עם זאת, לקחי מלחמת צ'צ'ניה הראשונה הבהירו לרוסים שצפויה התנגדות עזה מהכוחות הצ'צ'ניים, ולא תיתכן פעולה כירורגית להחלפת השלטון. לכן תכננו את ההתערבות והתקדמו באיטיות בכוחות גדולים ותוך הפעלת כוח אש מסיבית.

נוסף על אותם מקרים, אפשר לנתח את הסיבות לשימוש או אי שימוש במודל לפי התנאים הנדרשים עבור שימוש בו, ובעיקר לפי מעמדה הגאופוליטי של הפדרציה הרוסית. דוקטרינת ברז'נייב פותחה ומומשה תחת מעמד מעצמת העל שברית המועצות נהנתה ממנו בשנות ה-60 ועד סוף שנות ה-80 של המאה ה-20. תחת מעמד זה יכלה לקיים התערבות צבאית במודל כזה, תוך ביטחון באי התערבות מבחוץ, בסיוע מצד גרורותיה באזור ובחוסר יכולת לכפות עליה את הפסקת התוקפנות דרך לחץ דיפלומטי. בכל מקרי ההתערבות הצבאית הקודמים (למעט סיפוח חצי האי קרים, שלא התאים למודל כזה) ידעה מוסקוה שהיא אינה נמצאת במעמד גאופוליטי

של מעצמת על, ולכן לא השתמשה במודל. לעומת זאת, ערב המלחמה באוקראינה נראה שפוטין העריך את כוחו הצבאי, הכלכלי והדיפלומטי באופן שגוי, שצייר את רוסיה כמעצמת על בדומה לברית המועצות בעבר, ועל כן בחר באופן התערבות צבאית תחת מודל דוקטרינת ברז'נייב.

מסקנות

מאפייני התכנון והביצוע של מהלך הפתיחה הרוסי במערכה באוקראינה תואמים את המאפיינים של שני אירועי דוקטרינת ברז'נייב - הפלישה לצ'כוסלובקיה ב-1968 והפלישה לאפגניסטאן ב-1979. עם זאת, תוצאות מהלך הפתיחה במערכה באוקראינה היו שונות לחלוטין מתוצאות הפלישות האחרות, מה שדורש לבחון את ההבדלים שאחראים לשינוי בתוצאות. הצבא הרוסי לא יצא למערכה צבאית סטנדרטית שעבורה בנה את כוחו, אלא להתערבות צבאית מסוג ההתערבויות הצבאיות שבוצעו בתקופה הסובייטית כחלק מיישום דוקטרינת ברז'נייב, שהיא בעלת מאפיינים שונים משמעותית ועל כן דורשים תכנון והפעלת כוח שונים. על כן הבחינה המחקרית של התכנון ושל הפעלת הכוח הרוסיים צריכה להתבצע על בסיס סוג כזה של פעילות צבאית, ולא על בסיס מערכה צבאית סטנדרטית.

הסיבה לתוצאות השונות בין אירועי דוקטרינת ברז'נייב ובין מהלך הפתיחה באוקראינה נובעת מהמצב השונה בשתי התקופות בשלושה תחומים מהותיים:

1. בצ'כוסלובקיה ובאפגניסטאן הייתה לברית המועצות שליטה מסוימת במוקדי הכוח המקומיים, כולל בצבא, בניגוד לאוקראינה שם שלטה רוסיה רק במחוזות המזרחיים ובחצי האי קרים. על כן לא יכלה להתבסס על ביצוע הפיכה במקביל לפלישה, או להשפיע על הצבא המקומי. צבא אוקראינה היה נאמן לשלטון, בניגוד לצבא צ'כוסלובקיה שלא הופעל על-ידי השלטון המקומי בשל חשש שיעבור לצד הרוסי, או צבא אפגניסטאן שהיה תחת שליטה רוסית אפקטיבית.

2. היעדר אופוזיציה משמעותית לשלטון האוקראיני במוקדי הכוח, בניגוד לאופוזיציה לוחמנית בצ'כוסלובקיה ובאפגניסטאן שהיו מוכנות לשתף פעולה עם ברית המועצות כדי לעלות לשלטון.

3. בניגוד להנחת היסוד של אירועי דוקטרינת ברז'נייב, ולפיה המדינה המותקפת לא יכולה לקבל סיוע מבחוץ עקב השתייכותה לגוש הקומוניסטי, במקרה זה קיבלה אוקראינה סיוע צבאי מהותי מן המערב.

נראה שהכשל הגדול ביותר במאמץ הרוסי באוקראינה היה היעדר מודיעין אסטרטגי בנוגע לחוסר ההתאמה של המצב באוקראינה לסוג כזה של הפעלת כוח, או לחילופין חוסר מוכנות של הקברניטים הרוסים לקבל מציאות שבה לרוסיה אין את היכולת לבצע השתלטות צבאית מהסוג שביצעה בעברה הסובייטי באופן כה יעיל וקל. רק לאחר כשבוע של לחימה, ולאחר שהבינו הקברניטים הרוסים שמהלך הפתיחה לא הצליח לעמוד ביעדים שהוצבו לו, שינה הצבא הרוסי את אופן הפעלת הכוח שלו ועבר לצורת לחימה המתאימה למערכה צבאית סטנדרטית.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

